

Eksamensopgave: Idehistorie for HTX-Undervisere, Studium Generale II

Fælles for de tre følgende forløb er, at de er ret ambitiøse hvad angår indholdets mængde og abstraktionsniveau i forhold til den tid, der er sat af til dem. Tankegangen har været at det er nemmere at skære ned end at bygge op, og det er således muligt at skære elementer væk og udvide andre for at få en mere realistisk tidsramme omkring forløbene.

Undervisningsforløb 1: Viking!

Jeg har her forsøgt at sammensætte et forløb, der kommer rundt om de flere af de centrale problemstillinger i materialet til seminar 1: Historikerens metode i form af kildeanvendelse og kildekritik, historikerens bundethed af sin egen kontekst og umuligheden af at stille sig uden for historien og fortælle den objektivt, og endelig historiebrug og -misbrug.

Jeg har valgt emnet, dels fordi det er let at finde anvendelige eksempler, men også af en anden årsag. Når det handler om at sætte spørgsmålstejn ved myter, og problematisere den objektive historiefortælling, er det meget enklere at gå til hvis eleverne har en forhåndsviden om emnet og kender til nogle af myterne. Her mener jeg at vikingerne vil fungere godt, fordi eleverne nok i højere grad end om alle mulige andre emner, har en klar forforståelse af vikingetiden.

Jeg har tænkt en progression ind i forløbet hvor vi bevæger os fra at undersøge myter, altså decideret fejlagtige opfattelser, der har vist sig modstandsdygtige over for fakta (lektion 1-2), over metodologiske overvejelser om hvordan man bedst læser kilderne (lektion 3-4) til at problematisere om man overhovedet kan opnå "sand" viden i historiefaget (lektion 5-6), og endelig at undersøge hvorledes (forskellige versioner af) historien kan bruges og misbruges (lektion 7).

I forhold til læreplanen er det vigtigste faglige mål, vi arbejder med i dette forløb, her at kunne "demonstrere viden om fagets identitet og metoder, og kernestoffet er primært "forskellige tilgange til anvendelser af (ideer og) historie". Det vil dog også være oplagt at komme rundt om nogle af de teknologihistoriske perspektiver i læreplanen, f.eks. ved at arbejde med betydningen af vikingernes skibe eller historikerens anvendelse af artefakter som kilder.

Forløbet består af fire delelementer, med ca. en dobbeltlektion (to klokke timer) til hver. Det følgende er refleksioner over og kommentarer til hvert af delelementerne.

Introduktion: Hvem var vikingerne?

Elevernes forforståelse af perioden bringes i spil ved at de hver især skal tegne en viking og herefter diskutere hinandens tegninger. Vi ser herefter en forholdsvis ny dokumentarfilm om vikingetiden, der i første omgang behandles som uproblematisk objektiv beskrivelse – sidst i forløbet kan vi vende tilbage til den og diskutere hvilke valg der er truffet i forhold til narrativ, fokuspunkter mv. En anmeldelse er f.eks. tæt på at beskrive serien som en art tilbagevenden til nationalromantikken i 1800-tallet.¹

Vi kommer ind på nogle af de overordnede problemstillinger man kan arbejde med i forhold til perioden, og kan evt. også kort komme ind på at de spørgsmål vi stiller til historien er med til at afgøre hvilke svar vi får.

¹ Monggaard (2017)

Hvorfor drog vikingerne overhovedet på togter? Hvordan startede det? Var det teknologien (udviklingen inden for skibsbyggeri) der drev udviklingen? Eller var det samfundsstrukturen med stormænd der manglede land for at kunne udvide deres magt? Hvilken rolle havde kvinderne i samfundet? Osv.

På Nationalmuseets hjemmeside² findes en samling ultrakorte film, der giver de "korrekte" svar (mange af dem kan sikkert diskuteres) på om en række myter om vikinger er sande eller falske. De bruges til en lille "Fup eller fakta"-leg. Hvis der er tid, kan vi komme ind på hvordan disse myter kan være opstået.

Kilder og kildekritik: Hvordan kan vi få viden om Vikingetiden?

I dette modul vil jeg præsentere nogle begreber fra kildekritikken (udsagnskraft, beretning og levn, samt evt. skellen mellem normative og kognitive udsagn)³ for eleverne og lade dem arbejde selvstændigt med kildetekster (primært fra vikingernes samtid). Den lille introduktionsfilm jeg har fundet, opererer med begreberne førstehåndskilder, andenhåndskilder, ophavssituationen og motivet.⁴

Jeg forestiller mig at kilderne skal være runeindskrifter, engelske breve og krøniker om de hærgende vikinger, samt arabiske beretninger om mødet med de barbariske vilde, for at se forskellene i beskrivelserne, alt efter hvem det er der "taler".⁵ Eleverne arbejder i grupper med forskellige kilder og præsenterer dem i Matrixgrupper. I lektien, som omhandler de forskellige typer kilder, der findes til vikingetiden og vikingetogter, får de en del af de forskellige kontekster præsenteret, hvilket forhåbentlig kan hjælpe dem med at finde hoved og hale i kildeteksterne.

Historien i historien: Opfindelsen af Vikingen

Det var min plan at finde forskellige narrativer om vikingetiden og vise hvordan disse kan ses som et produkt af deres kontekst og samtid.

""Det er interessant, hvordan vores syn på vikinger først i 1800-tallet var en fortælling om ædle erobrere, som vi kunne støtte os op ad efter 1864, siden blev de i 1900-tallet til fredelige bønder, der nærmest ikke drog ud. Nu er krigeren tilbage", siger Holdgaard Andersen"⁶

Inspireret af dette citat af en historiker ved Aarhus Universitet, havde jeg håbet at finde en historisk fagtekst om vikingetiden fra hver af de tre perioder som man kunne sammenligne, men det er endnu ikke lykkedes mig at finde passende tekster. I stedet har jeg tænkt mig at arbejde med to eksempler: Hvordan Vikingetiden som historisk periode blev "opfundet" og ikke mindst dyrket under den nationalromantiske periode i 1800-tallet, og diskussionen omkring dna-test af skelettet af, hvad man hidtil havde antaget var en mandlig kriger, som viste sig at være en kvinde for ganske nylig.⁷

² <http://natmus.dk/historisk-viden/danmark/oldtid-indtil-aar-1050/vikingetiden-800-1050/fup-og-fakta-om-vikingerne/>

³ Olden-Jørgensen (2011)

⁴ <https://www.sa.dk/da/undervisningstilbud/ungdomsuddannelserne/kildekritiske-vaerktoejer/kildekritik-tegnet-introduktionsfilm>

⁵ Jeg har fundet en række kilder med fine introduktioner på <http://danmarkshistorien.dk>. Se liste med links i litteraturlisten.

⁶ Bergløv (2014)

⁷ Straka (2017) og Westen (2017)

Mit introducerende oplæg om de valg historikerne bevidst eller ubevidst tager i sin historieskrivning vil tage udgangspunkt i teksterne af Jenkins (skelnen mellem fortid og historie) historie og Kjeldstadli (særligt figuren på s. 38).⁸

I disse timer er det også en mulighed at vende blikket tilbage mod dokumentarfilmen som vi så i de første timer og diskutere hvilke valg der er taget her (udelukkelse, vinkler på historien mv.).

Historiebrug: Nazistiske vikinger og Valhalla-is

I de sidste timer er emnet historiebrug (og –misbrug). Her arbejder vi dels med de danske nazisters brug af vikinge-ideologi og –ikonografi i propagandamateriale under anden verdenskrig, og dels med moderne kommerciel brug af billeder af og fortællinger om vikinger. De to forskellige lektier afspejler de to eksempler.

Hvis der er tid vil jeg lade eleverne analysere forskellige billeder, f.eks. reklamer, forskellige billedkunstners fremstilling af vikinger og tegneserier (Thor fra Marvel, Peters Madsens Valhalla).

Evaluering

Forløbet afsluttes med en (kort) skriftlig opgave hvor en eller flere af problemstillingerne der er gennemgået skal bringes i spil.

⁸ Jenkins (1991) og Kjeldstadli (2001)

Skitse over forløb

Lektion	Lektier og materialer	Mål og indhold
1-2	Ingen lektier DR Dokumentar: Historien om Danmark, afsnit 3: Vikingetiden Små videoer (natmus.dk)	Introduktion: Hvem var vikingerne? <i>Formål:</i> <ul style="list-style-type: none"> • At bringe elevernes forforståelse af vikingetiden i spil (samt gøre dem bevidste om at de har en sådan) • At skabe overblik over perioden og en fælles referenceramme for klassen (som helt sikkert har forskellig baggrundviden) • At problematisere myter og åbne op for en forståelse af at den historiske viden ikke er entydig <i>Indhold:</i> <ul style="list-style-type: none"> • Tegn en viking - diskuter forestillinger om vikinger ud fra tegningerne (15 min) • Se dokumentarfilmen om vikingetiden (60 min) • Gruppearbejde: Hvilke forklaringer (kausale sammenhænge) opstilles der i dokumentarfilmen? Var der noget I blev overraskede over, i forhold til jeres forforståelse af vikingetiden? (20 min) • Fup eller fakta om vikingetiden (25 min) <ul style="list-style-type: none"> - Lille fup eller fakta test omkring myter om vikingetiden udfyldes af alle elever - De "korrekte" svar gives af videoer fra natmus.dk
3-4	Hybel (2013) Film (få minutter) med kort intro til kildekritik En række kildetekster fra http://danmarkshistorien.dk	Kilder og kildekritik: Hvordan kan vi få viden om Vikingetiden? <i>Formål:</i> <ul style="list-style-type: none"> • Opnå forståelse for det komplekse puslespil det er at samle historiske kilder til et sammenhængende narrativ. • At kunne forholde sig kritisk til kildemateriale. • Kende og kunne anvende nogle af kildekritikkens begreber <i>Indhold:</i> <ul style="list-style-type: none"> • Kort læreroplæg om centrale begreber i kildekritik • Lille film om kildekritik • Gruppearbejde med forskellige kildetekster til vikingetiden (primært fra samtiden) • Oplæg om kilder i matrixgrupper • Fælles opsamling – hvad fortæller de forskellige kilder os? Hvilke andre typer kilder findes der, end dem, som vi har set på her?
5-6	Lektie: Djupdræt (2013) Straka (2017) Westen (2017)	Historien i historien: Opfindelsen af Vikingen <i>Formål:</i> <ul style="list-style-type: none"> • At forstå hvordan historieskrivning altid foregår i en kontekst <i>Indhold:</i> Case 1: Vikingens "opfindelse" i 1800-tallet

		<ul style="list-style-type: none"> • Kort læreroplæg: Er historien objektiv? Historikerens metodologiske valg. • Individuelt arbejde med spørgsmål til lektien • Læreroplæg og klasses Diskussion: Hvordan nationalromantikken i 1800-tallet prægede fortællingen om Vikingetiden <p>Case 2: Den kvindelige vikingekriger</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gruppeopgave: Læs (avis)artikel om DNA test, der viser kvindelig kriger. Diskuter hvordan den samtid og kontekst historikeren befinder sig i påvirker tolkningen af historiske levn. • Fælles opsamling • Opgave del 2: Læs artikel om, at konklusionen om, at der var tale om kvindelig kriger måske var lige hurtig nok • Fælles opsamling • Evt. klip fra HBO-serien <i>Vikings</i> samt diskussion af kvindesynet i denne
7	<p>Lektie: Halvdelen af klassen læser: Lauridsen (2013)</p> <p>Den anden halvdel læser: Boritz (2013)</p> <p>Diverse billedmateriale med kommerciel eller politisk brug af vikinger</p>	<p>Historiebrug: Nazistiske vikinger og Valhalla-is</p> <p>Formål:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Eleverne skal blive opmærksomme på den historiebrug der foregår omkring dem i deres hverdag og kunne forholde sig kritisk til den <p>Indhold:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kort læreroplæg om historiebrug • Præsentation af de læste tekster to og to (NSAP's brug af vikingesymboler under 2.VK og kommerciel brug af vikingen i nutiden) • Opsamling - klasses Diskussion • Evt. gruppearbejde med reklamer og andre billeder
8		<p>Opsamling og opgave</p> <p>Formål: Opsamling og evaluering</p> <p>Indhold:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kort fælles opsamling på vigtigste pointer fra forløbet • Evt. læs anmeldelse af "Historien om Danmark, Vikingetiden" og diskuter. • Introduktion til skriftlig opgave om valgfrit perspektiv på vikingetiden med inddragelse af tekster og/eller film fra forløbet

Undervisningsforløb 2: Uret, Tiden og Timen

Det overordnede fokus i dette forløb er på både begrebers og teknologiers foranderlighed og historicitet – her specielt tiden, timen og uret. Den følgende beskrivelse af casen er mit udgangspunkt for strukturen i selve undervisningsforløbet og skal tjene som inspiration til de pointer, som eleverne skal have med sig fra forløbet. Det er ikke meningen at eleverne skal kunne opnå det analytiske abstraktionsniveau som der lægges op til i nedenstående refleksioner.

Jeg har tidligere anvendt opfindelsen af det mekaniske ur som en case, hvor jeg har sammenlignet tre historikers forsøg på at løse ”mysteriet” om opfindelsen af det mekaniske ur, et mysterium, der skyldes at der simpelthen mangler kilder der nævner opfindelsen af de første mekaniske ure, og at de første eksemplarer man kender til var så komplekse, at man har gået ud fra at de var videreudviklinger af simple modeller. Teknologihistorikeren Derek de Solla Price⁹ har søgt at løse problemet ved at kigge andre steder hen end til tidsmålere, særligt astronomiske modeller, for at finde urets forgængere, og forklarer det tilsyneladende mysterium med at senere mekaniske ure er forsimplede versioner af komplekse astronomiske modeller. Han udfordrer således forestillingen om en lineær teknologiudvikling fra simpel til kompleks. Ligeledes mener han at kunne finde nogle af de manglende led i udviklingen i eksempler på kinesiske ure fra Middelalderen. Hans tilgang er klassisk internalistisk, og forklaringerne findes i genstandenes tekniske opbygning, mens kulturelle og samfundsmæssige kontekster ikke spiller den store rolle. Den økonomiske historiker David Landes¹⁰, er primært interesseret i urets økonomiske og kulturelle konsekvenser, og beskriver bl.a. hvordan udbredelsen af det mekaniske ur sammen med en tidsregning med lige lange timer er en væsentlig del af baggrunden for tidsøkonomiske tankegange og ultimativt industrialisering og kapitalisme.¹¹ Han gør op med Price’s link til de kinesiske ure og forsøger at vise at udbredelsen af ure og en dertil hørende tidsforståelse ikke ville have kunnet ske i den kinesiske kontekst.

Den tyske historiker Gehard Dohrn-van Rossum¹² gør op med begrebslige anakronismer (”det mekaniske ur” anvendt i forhold til en periode, hvor man, som han viser, faktisk ikke skelnede mellem mekaniske og andre typer ure) og teknologihistoriske efterrationaliseringer (det var hæmværket der var den store nye opfindelse, der gjorde det muligt at lave præcise ure, derfor er det hæmværket der skal stå centralt i historikerens fortælling). Han argumenterer for, at de første ure faktisk var mindre præcise end samtidens vandure og solure, og da der ikke er fundet samtidige kilder der interesserer sig for opfindelsen af hæmværket, flytter han i stedet fokus over på ure med klokker, som det der af samtiden sås som det banebrydende – noget man faktisk kan finde belæg for i kilderne. Herved lykkes det ham at komme med en sammenhængende ”løsning” på mysteriet, der inkorporerer dele af de tidligere tilgange og afviser andre dele.

Jeg har tidligere brugt casen til at eksemplificere internalisme (Price) eksternalisme (Landes) og kontekstualisme (Dohrn-van Rossum), men man kan oplagt også komme ind på mange andre pointer omkring historieskrivning og valg af metodologiske greb. I forbindelse med Landes’ og Mumfords argumenter om urets betydning kan man tale om teknologideterminisme: ”the clock, not the steam-engine, is the key machine of the modern industrial age, skrev Mumford”¹³ Det er desuden oplagt at komme ind på

⁹ Price (1959)

¹⁰ Landes (1983)

¹¹ Landes bygger her videre på bl.a. Lewis Mumford og Jaques Le Goff.

¹² Dohrn-van Rossum (1996)

¹³ Mumford (1934)

kildevalg og kildekritik, artefakter som kilder, hvad man stiller op, når man mangler kilder mv. (her er vi ovre på det almenhistoriske område).

I denne case ligger der allerede en idehistorisk såvel som en teknologihistorisk vinkel, idet Dohrn-van Rossum (der i øvrigt har arbejdet sammen med Bernhard Koselleck) i høj grad arbejder begrebshistorisk – hans forklaring lykkes ved at se på både teknologiers og begrebers udvikling. Han undersøger ord for ure, men har i øvrigt fokus på ”tiden”, idet han anser indførslen af lige lange timer, som det der primært og i højere grad end – men absolut ikke uafhængigt af forskellige typer ure – ændrede tidsopfattelsen i samfundet. Som et opgør med anakronistisk tilgang til datidens begreber, kan man godt se en parallel til Leo Marx’ analyse af teknologibegrebet.¹⁴

Ud over det idehistoriske indhold, der allerede lå i min oprindelige case med de tre historikers tilgange til det mekaniske urs oprindelse, vil jeg i dette forløb undersøge tidsbegrebets/tidsopfattelsens udvikling gennem tiden i en bredere forstand. Vi skal således se på udviklingen fra cyklisk til lineær tid og fra ”Guds tid” over ”handelsmandens tid” til ”fabrikkens tid”.¹⁵ Desuden indgår der analyse af en skønlitterær tekst der forholder sig yderst kritisk til ”fabrikkens tid” – nemlig børnebogen ”Momo” af Michael Ende.¹⁶

I forhold til den teknologihistoriske del af casen, så har jeg valgt ikke at anvende metoder fra STS (f.eks. SCOT eller ANT analyser), som var det primære fokus i kurset. Dels mener jeg, at disse fungerer bedst til mere nutidige cases, og især dårligt til cases hvor kildematerialet er sparsomt, dels er fokus i dette forløb på årsager og virkninger af teknologien, hvilket en ”simpel” kontekstualistisk tilgang vha. Ålborg- eller Trekassemodellen, er bedre til at understrege.

En anden af Dohrn-van Rossums pointer er, at timeglasset, der kom frem nogenlunde samtidig med det mekaniske ur, måske var lige så vigtigt i forhold til ændringerne i tidsopfattelse som det mekaniske ur. Dette argument om at ”enkle” teknologier kan være lige så vigtige som komplekse teknologier er lidt i familie med Edgerton’s argumenter om gamle og nye teknologier i *The shock of the old*.¹⁷

I dette forløb har jeg delt min oprindelige case op i tre og knyttet flere forskellige aspekter til hver del, så de seks timer ikke kun kommer til at handle om det mekaniske ur.

- 1) Landes eksternalistiske tilgang indledes med en generel filosofisk/historisk diskussion af tidsbegrebet og dets foranderlighed. I den første dobbeltlektion er tilgangen således primært idehistorisk (i klassisk forstand). Den skal også virke motiverende for resten af beløbet. At uret (måske) har haft så stor betydning helt frem til i dag, kan forhåbentlig være med til at retfærdiggøre over for eleverne, at vi skal bruge de følgende timer på at undersøge lige netop denne teknologi.
- 2) Price’s internalistiske tilgang bruges som udgangspunkt for at diskutere kilder og for at lade eleverne selv undersøge forskelle og ligheder mellem forskellige tidsmålere og andre teknologier – om alt går vel skal de få en lille fornemmelse af at være historikere på detektivarbejde. Her kommer tidsmålingens tidligere historie også i spil. I den anden blok er tilgangen således primært teknologihistorisk – igen i en klassisk, internalistisk forstand. Herefter perspektiveres der til den kinesiske udvikling, og vi vender os væk fra den internalistiske tilgang for bedre at forstå sammenhænge og forskelle mellem udviklingen i Kina og Europa.

¹⁴ Marx (2010)

¹⁵ Bek-Thomsen (2015)

¹⁶ Ende (1981)

¹⁷ Edgerton (2008)

- 3) I den tredje blok optræder en blanding af idehistorie og teknologihistorie med en kontekstualistisk vinkel både i forhold til begreber/ideer og teknologier. Her perspektiveres desuden til (næsten) nutidig teknologi- og samfundskritik.

Andre mulige elementer:

I de timer jeg har planlagt her, er fokus på det mekaniske ur, om end med en hel række afstikkere. Men der er naturligvis rig mulighed for at gøre dette til et meget længere forløb om urene og tidsmålingens historie. Man kunne f.eks. inddrage den spændende historie om John Harrison og kronometeret, som gjorde det muligt at bestemme længdegrader til søs. Eller man kunne komme ind på hvordan tidslig foranderlighed har holdt sit indtog i forskellige dele af naturvidenskaben (geologi, evolutionsteori mv.).¹⁸

Med udgangspunkt i Lakoff & Johnsons teori, kunne man også inddrage en mere filosofisk vinkel på tiden som en slags metafor bygget om op om rumlige begreber.¹⁹

Endelig kunne man inddrage relativitetsteoriens ændrede forståelse af tiden. Det kunne være spændende hvis der fandtes undersøgelser af hvordan den relativistiske tidsopfattelse (måske) har ændret vores opfattelse af tiden på andre områder – i parallel til Hackings analyse, hvor kvantemekanikken opstår i samspil med ændringer i opfattelsen af kausalitet på mange andre områder end i fysikken.²⁰ Det er dog ikke lykkedes mig at finde et sådant studium.

¹⁸ Se f.eks. Toulmin & Goodfield (1965)

¹⁹ I Lakoff & Johnson (1980) er et af deres eksempler netop hvordan vores sproglige begreber om tid er bygget op omkring metaforer der hentes fra rumlige begreber.

²⁰ Hacking (1990)

Lektion	Lektier og materialer	Mål og indhold
1-2	<p>Lektie: Jakob Bek-Thomsen (2015)</p> <p>Kildetekster til øvelse:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Citat fra Augustin: Bekendelser • Citat fra Prædikenens Bog (Der er en tid til alt...) • Citat af Benjamin Franklin (Tid er penge) • Citat fra Karl Marx: Kapitalen • Citat Frederick Taylor om tidsstudier <p>Reklame for Omega ur:</p> <p>Citat af Lewis Mumford</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Introduktion: Tiden gennem tiden • <i>Formål:</i> <ul style="list-style-type: none"> • At eleverne får en forståelse af tidsopfattelse som noget foranderligt og kontingent, herunder får sat spørgsmålstegn ved deres egen tidsforståelse som noget selvfølgeligt eller givent. • At det mekaniske ur introduceres som en (mulig) årsag til ændringen i tidsopfattelse og dermed samfundsstruktur der finder sted i perioden fra dens indførelse til det gennemført industrialiserede og kapitalistiske samfund. • <i>Indhold:</i> <ul style="list-style-type: none"> • Lærerintro: Introduktion til forløbet. Tre anekdoter om tid fra mit eget liv. (10 min) • Skriveøvelse: Tanker om tid. Opsamling (15 min) • Læreroplæg: Cyklisk og lineær tid (10 min) • Øvelse: Analyse af kildetekster om tid. (15 min) • Opfølgning på kildetekster – Matrixgrupper eller lignende (10 min) • Læreroplæg og fælles opsamling. Tidsopfattelse fra Middelalderen til industrisamfundet. (15 min) • Eksempler på uret som metafor i kunst og reklamer (10 min) • Læsning og analyse af citat af Mumford om mekanisk og organisk tid. (15 min) • Læreroplæg om Landes' tese om urets konsekvenser (den ændrede tidsopfattelse og dets betydning som metafor) og evt. lidt om teknologideterminisme (20 min)
3-4	<p>Lektie: Buhl (2015)</p> <p>Billeder til øvelse fra Bruton (1999)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Mysteriet om det mekaniske ur • <i>Formål:</i> <ul style="list-style-type: none"> • Forståelse for at (manglende) kildemateriale er afgørende for den historie man kan fortælle om fortiden • Forståelse for at den vinkel man lægger på historien er afgørende for de forklaringer man kan komme frem til • Sammenligne udviklingen og brugen af ideer og teknologi på tværs af kulturer • <i>Indhold:</i> <ul style="list-style-type: none"> • Læreroplæg: "Mysteriet om det mekaniske urs oprindelse". Problemstillingen med de manglende kilder og Price's tese om at man skal lede efter urets forgængere i andre teknologiske sammenhænge end

		<p>tidsmålerne. Artefakter som kilder i teknologihistorien. (20 min)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Øvelse med sammenligning af forskellige ure og astronomiske instrumenter. Hvilke forskelle er der, og hvilke ligheder? Kan man placere dem i en rækkefølge? Kan nogen være videreudvikling af andre? To omgange – først et enkelt eller to ure, så sammenligning i større grupper. (Billeder - evt. med tilhørende forklaringer på virkemåden - udleveres) (40 min) • Fælles opsamling (15 min) • Læreroplæg: Su Sung's ur (et af eksemplerne i øvelsen før, og en af Price's (omdiskuterede) forgængere for det mekaniske ur – særligt hæmværket. Pointe: den sociale og økonomiske kontekst var afgørende for at den kinesiske udvikling blev en blindgyde (Landes kritik af Price). Perspektivering til andre kinesiske teknologier (Zheng He's flåde, Bloktryk, Minedrift) (15 min) • Individuel besvarelse af arbejdsspørgsmål. Opsummering af forløbet indtil nu. (30 min)
5-6	<p>Lektie: Eriksen (1999), s. 114-123</p> <p>Uddrag fra <i>Momo</i> (Ende (1981))</p> <p>Bøjgaard og Schleicher (2017)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Klokkens klang og timens gang • <i>Formål:</i> <ul style="list-style-type: none"> • At opnå forståelse for begrebers kontekstafhængighed og skiftende betydning, herunder primært "Tiden", "Timen" og "Uret" (Horologium). • Kunne analysere tekster med henblik på at afdække holdninger til teknologier og ideer • <i>Indhold:</i> <ul style="list-style-type: none"> • Læreroplæg om begrebshistorie/begrebers skiftende betydning (primært om hvorfor det er væsentligt at undersøge hvordan begreber er blevet forstået i samtiden og ændrer betydning gennem tiden. (15 min) • Gruppeøvelse: Diskuter konkrete begreber der har ændret mening gennem tiden. (10 min) • Læreroplæg om Dohrn-van Rossums version af urenes fremvækst. (15 min) • Gruppeopgave: Opsummering af vinkler på uret ved indsættelse af stikord i Trekassemodellen (20 min) • Opsamling på uret vha. trekassemodellen (10 min) • Individuel læsning af passager fra Momo. (15 min) • Gruppearbejde med analyse af Momo (20 min) • Fælles opsamling – Momo som samfunds- og teknologikritik (10 min) • Læs artikel fra Jydske Vestkysten om nutidens arbejdsliv (med referencer til Svend Brinkman) Sammenlign med Momo og tidsrøverne. (5 min)²¹

²¹ Det er tidsmæssigt urealistisk, men jeg fandt artiklen efter jeg havde lavet resten af planen, og der var ikke mere tid...

Undervisningsforløb 3: Mennesket og andre dyr

Dette er et forløb, der handler om de meget lange linjer i menneskets historie. Når en gennemgang strækker sig over så lange perioder, kan man ikke undgå at give køb på noget kontekstualisering, og som det blev nævnt til kurset (i forbindelse med Longe Duree), så giver denne afgivelse af nuancer til fordel for lange tidsperspektiver bedst mening i forbindelse med emner, der omhandler menneskets grundvilkår. Her kunne man oplagt vælge menneskets forhold til naturen, men både for at indsnævre emnet lidt og fordi jeg mener at min case giver mulighed for at inddrage mange spændende aspekter, har jeg i stedet valgt menneskets forhold til andre dyr som omdrejningspunkt for casen. Inde for dette emne kan man give sig i kast med tekstnære, kontekstualistiske studier af bestemte forhold (jagt, landbrugsdyr mv), men det giver også mening at se på de lange udviklingslinjer, der i den grad er definerede for menneskets grundvilkår: Menneskets evolution til det specialiserede dyr, det er, som måske, måske ikke står "uden for" naturen, jagt på dyr og samtidig alliancen med dyr som kammerater og hjælpere (primært hunden) samt landbruget og anvendelsen af dyr som fødevarer, beklædning, gødning, kraftkilde og immunisator. Alle disse elementer af menneskets forhold til andre dyr kan der findes spor af i nutiden (jagt som fritidsaktivitet, landbrug, kæledyr/venskab, fascination af "vilde dyr"), men ambivalensen i forholdet er om noget forstærket af industrialiseringen, samt på den ene side fremmed- og tingsliggørelsen af dyr i landbruget og på den anden side idylliseringen af dyr og anden natur siden 1800-tallet.

Forløbet er tænkt til at få nogle væsentlige elementer fra kurset om epokal historie i spil:

For det første: Nødvendigheden af tværfaglighed mellem discipliner når vi bevæger os tilbage til tiden før de første skriftlige kilder. Der anvendes tekster i forløbet, der ikke er skrevet af historikere og der sættes ord på den tværfaglig tilgang, ligesom kildeproblematikken italesættes.

For det andet: Der går nuancer tabt, når vi giver køb på den dybe kontekstualisering og i stedet ser på de lange linjer. Til gengæld har de epokale historier en forklaringskraft, som de meget tidsbegrænsede og kontekstualistiske studier ikke kan mønstre.

For det tredje: Det kunne godt se ud til at mange studier af historiens lange perspektiver har en ideologisk vinkling. De forklaringer som den epokale historie skal give, anvendes til at belyse aktuelle problemstillinger: Hvorfor er der så stor global ulighed, hvordan nåede vi den antropocæne tidsalder hvor mennesket er i færd med at ødelægge sine egne livsvilkår?²² Dette forhold, der i hvert fald kan bruges aktualisere idehistorieundervisningen, forekommer mig i undervisningssammenhæng snarere at være en styrke end et problem, så længe man sørger for at eleverne er bevidste og reflekterede omkring forfatterens ståsted og om at de forklaringer der gives, ikke kan stå alene.

Det følgende forløb er groft bygget op om de to store teknologiske "revolutioner" – landbrugsrevolutionen og industrialiseringen – idet en af de mange aspekter af de to omvæltninger er at menneskets relationer til andre dyr ændrer sig drastisk. Man kan lidt groft sige, at dyrene går fra byttedyr over husdyr til produktionselementer.

Jeg har ikke lavet en detaljeret lektionsplan, men vil i det følgende opridse en række underemner, med ideer til indhold, litteratur og enkelte konkrete øvelser. Jeg forestiller mig at hvert underemne skal dækkes på en dobbeltlektion (to klokketimer).

²² F.eks. Diamond (1997), McNeil ((2000).

Mennesket: Et særligt dyr

I denne del præsenteres menneskets tidligste historie via evolutionsteorien som fælles med andre menneskearters (homo) og andre dyrs historie. Det skal undersøges hvordan mennesket skiller sig ud fra andre dyrearter (via brainstorm/diskussion) og hvordan dette historisk-evolutionært er foregået (via lektionen, se nedenfor). Menneskets historie præsenteres som noget, der går millioner af år tilbage i tiden, og det diskuteres hvordan vi kan have viden om denne historie. Her kan man komme ind på fænomenet Deep history og det nødvendige samarbejde mellem historiefaget og andre vidensformer som arkæologi, antropologi og biologi (evolutionsteori, genetik).²³

Yuval Hararis bog *Sapiens*²⁴ er et eksempel på "Deep History", og kommer nok ikke uden om de faldgruber, der er inden for dette felt. Den er ideologisk vinklet og vistnok ret kontroversiel, men den er underholdende skrevet med skarpt optrukne pointer, som lægger op til diskussion, og jeg tror det første kapitel er meget velegnet til at åbne elevernes øjne for at se på mennesket og dets historie på en ny måde. Kapitlet beskriver blandt andet hvordan Sapiens først levede mellem andre homo-arter, hvordan vi udviklede os og fik større hjerner, samt hvor længe der egentlig gik før dette førte til, at vi landede på toppen af fødekæden.

En mulighed i disse lektioner er også at komme ind på Kosellecks pointe, at menneskets førsproglige betingelser (op/ned inde/ude før/efter) har vi til fælles med en række andre dyr.²⁵

Øvelser og andre elementer:

Lektionen indledes med en visualisering af, hvor kort menneskets historie egentlig er (Big History) vha. en video der viser universets historie skaleret til en time og evt. nogle tidslinjer i stil med dem, der blev vist på kurset.²⁶

Brainstorm og efterfølgende diskussion: Hvad det er der adskiller mennesket fra andre dyr og har gjort at de i en helt anden skala end nogle andre har bredt sig og præget kloden og miljøet.

Filmklip af dyr, der bruger redskaber til komplicerede opgaver og til leg (en skade der surfer på en hjulkapsel). Skal være med til at nuancere en skarp skelnen mellem f.eks. menneskers og dyrs intelligens og brug af redskaber.

Brainstorm/diskussion: Hvilke før-skriftlige kilder kan vi gøre brug af når menneskets tidligste historie skal undersøges?

Tekst til elever:

Yuval Noah Harari: *Sapiens*, kapitel 1, s. 13-29

Jagt

Her er fokus på de præagrare samfund, men der trækkes også perspektiver til jagt i dag. Det skal handle om dyret som byttedyr, betydningen af teknologi (våben og ild) såvel som organisation for menneskets overlegne jagtteknikker. Med udgangspunkt i moderne fænomener som palæo-kost, kommer vi ind på om

²³ Shryock et. al (2011)

²⁴ Harari (2011)

²⁵ Koselleck (1989)

²⁶ <https://www.facebook.com/IFeakingLoveScience/videos/1986231354731199/>

mennesket biologisk set er udviklet til at være kød- eller planteædende og hvornår vi som art begyndte at spise (mere) kød end andre menneskeaber.²⁷

Herudover skal det handle om en anden slags forhold til dyr, nemlig om hunden som det første domesticerede dyr, der bl.a. hjalp mennesket på jagten. Antropologen Pat Shipman har en hypotese om at menneskets unikke intime forbindelse til andre dyrearter har været helt afgørende for menneskets udvikling. Hun kobler det præagrare forhold til dyr (hunde) til udvikling af sprog (tidlige hulemalerier forestiller oftest dyr) og senere domesticering af dyr og planter til landbruget, og argumenterer for at evolutionen har favoriseret mennesker med empati og indlevelse i andre arter, idet der har været fordele ved at kunne knytte ulveunger til sig som beskyttelse og jagtpartnere.²⁸

Der perspektiveres til opblomstringen af jagt som hobby i dag, og de forestillinger om oprindelighed og naturlighed, der er knyttet hertil – altså en form for historiebrug med reference til meget tidlig historie.²⁹

Øvelser:

Se på tidlige hulemalerier og analyser dem som kilder. Hvad kan vi sige ud fra dem? Hvad kan vi ikke sige noget om? Hvorfor mon det netop er dyr, der er det foretrukne motiv?

Tekster til elever:

Lone Frank: "Naturlig omgang med dyr" (om Shipmans hypotese)

Gjerris m.fl.: *Jagt*, s. 86-90 (om jægerens forhold til hunde i jæger-samler samfund og i dag)

Landbrug

Disse lektioner skal handle om agerbrugsrevolutionen med særligt fokus på domesticeringen af dyr. Ud over en ukontroversiel gennemgang af agerbrugets udbredelse og betydning, skal vi se på Jared Diamonds argument om betydningen af husdyr for udviklingen af samfund og kultur. Ifølge Diamond er kun ganske få husdyrracer domesticerbare, og de fleste af disse er eurasiske, hvilket gav europæerne en enorm fordel, som havde betydning for deres dominans på verdensplan mange tusinde år senere.

Som et teknologihistorisk perspektiv skal vi se på betydningen af dyr som energikilde, herunder opfindelsen af ploven.

Tekster til elever:

Diamond: *Vejen til verden af i dag*, kapitel 7

Hans Buhl: "Ploven" i *50 opfindelser*

Dyret som produktionsenhed

Dette delelement handler om landbrugets industrialisering, herunder særligt betydningen af dette for landbrugsdyr. Der er fokus på udviklingen i Danmark. I slutningen af det nittende århundrede ændres dansk landbrug fra primært vegetabilsk til animalsk produktion, og i løbet af det tyvende århundrede mekaniseres og effektiviseres produktionen af både planter og dyr. Dyr opfattes og omtales i stigende grad som produktionsenheder snarere end levende væsner. Selvom mennesker i mange tusinde år har udnyttet andre dyr som fødevarer og muskelkraft, sker der i forbindelse med industrialiseringen et skift, så dyrene i højere grad bliver huset under former, der ikke giver mulighed for udfoldelse af deres naturlige adfærd.

²⁷ Gjerris m.fl. (2016), s. 40-42

²⁸ Frank (2011)

²⁹ Gjerris et. al. (2016)

Samtidig ændres den måde vi tænker og taler om dyrene. Historikeren Anne Katrine Gjerløff har analyseret diskurser om dansk kvægavl i de sidste årtier af 1800-tallet og kommer blandt andet frem til at køer allerede i denne periode omtales som maskiner, hvis produktion skal effektiviseres.³⁰

Der skal fremlægges nogle fakta om husdyrproduktion i dag og indgå en diskussion af vores kultur omkring i kødspisning i Danmark (og USA). Der vises klip fra DR-produktionen "Det store Svinerige" fra 2014, som er en kritisk dokumentar om svineproduktion i Danmark.

Tekster til elever:

Menneskeskabt, kapitel 8: "Fabrikker i markerne".

Evt. Yuval Harari: "Industrial farming is one of the worst crimes in history"

Dyret som idyl og ideal

I løbet af 1800-tallet, samtidig med den begyndende industrialisering, sker der en udvikling hvor man i den vestlige verden får et nyt syn på vild natur og vilde dyr. De første fredede naturparker oprettes, der åbner stribevis af zoologiske haver, og i nationalromantikken beundres naturen og den ædle vilde. De vilde dyr "rammes ind" og idylliseres, på samme tid som vi i stigende grad distanceres fra dem som industrielle produkter. Jeg vil gerne have denne dobbelthed i udviklingen med i forløbet, men jeg har endnu ikke fundet kilder til dette perspektiv.

Dyret i dag

Her skal de mange historiske aspekter af menneskets forhold til dyr perspektiveres til det komplekse syn på dyr i dag: Kæledyr, zoologiske haver, mad og stereotyper f.eks. i børnebøger og film. Vi skal belyse nogle af de mange tilgange til dyr gennem forskellige cases. I dag er det (for de fleste) helt accepteret at vi stammer fra en fælles forfader til aberne og derfor egentlig selv er dyr. Vi har et nært forhold til nogle dyr, men er helt distancerede til andre. Eleverne skal undersøge sprog- og billedbrug samt problemstillinger i forskellige cases:

- Kontroversen omkring Giraffen Marius
- Zoologiske haver – herunder det forhold at vi bekymrer os om dyrenes forhold i dyreparkerne, men at der samtidig sælges industrielt producerede hotdogs og hamburgers på spisesteder i parkerne.³¹
- Fremstillinger af dyr i børnebøger og -film (både som stereotype mennesker i dyreskikkelse og som idylliserede landbrugs- eller vilde dyr)
- Reklamer – idylliske dyrebilleder på industrielle animalske produkter
- Fasanjagt og put'n take
- Mads og monopolet: Må man spise katten Preben?³² Der lyttes til programmet og debatten på Facebook læses igennem.
- Løven Cecil – herunder betydningen af, om et dyr er navngivet for reaktionerne på dets død

³⁰ Gjerløff (2009)

³¹ Brando & Harfeld (2014)

³² <https://www.facebook.com/83340155905/posts/10151310968845906>

Litteratur til Viking!

Bergløv, Emil (2014): "Verden er vild med vikinger", *Politiken*, 6. marts

<http://politiken.dk/kultur/art5505408/Verden-er-vild-med-vikinger>

Boritz, Mette (2013): "Vikingerne lever" i *Vinkler på Vikingetiden*, Nationalmuseet, 2013

Djupdræt, Martin Brandt (2013): "Vikingen bliver til" i *Vinkler på Vikingetiden*, Nationalmuseet

Hybel, Niels (2013): "Omverdenens syn på vikingerne" i *Vinkler på Vikingetiden*, Nationalmuseet

Jenkins, Keith (1991): *Re-thinking History*, London, Routledge

Kjeldstadli, Knut (2001): *Fortiden er ikke hvad den har været – en indføring i historiefaget*, Roskilde, RUCs forlag.

Lauridsen, John T (2013): "Vikingerne sande efterkommere" i *Vinkler på Vikingetiden*, Nationalmuseet, 2013

Monggaard, Christian (2017): "Dengang Svend Tveskæg erobrede verden", *Information*, 18. april,

<https://www.information.dk/kultur/anmeldelse/2017/04/dengang-svend-tveskaeg-erobrede-verden>

Olden-Jørgensen, Sebastian (2011); *Til kilderne! Introduktion til historisk kildekritik*, København, Gad

Straka, Rasmus (2017): "DNA-bevis afslører: Historien skal skrives om - markant vikingekriger var en

kvinde", *Politiken*, 9. september, <http://politiken.dk/viden/art6102697/Historien-skal-skrives-om-markant-vikingekriger-var-en-kvinde>

Westen, Vickie Isabella (2017): "Arkæologer om kvindelig vikingekriger: Slå koldt vand i blodet!",

videnskab.dk, 12. september <https://videnskab.dk/naturvidenskab/arkaeologer-om-kvindelig-vikingekriger-slaa-koldt-vand-i-blodet>

Kilder fra www.danmarkshistorien.dk:

Jellingstenene ca. 950-965

http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/jelling-stenene-ca-935-985/?no_cache=1&cHash=2960b09a570fc7ed06b7c0704a13bbc7

Den angelsaksiske Krønike 980-1066

<http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/den-angelsaksiske-kroenike-980-1066> (jeg vil bruge nogle af de længere uddrag)

William af Malmesburys Krønike (Første halvdel af 1100-tallet, om Danemordet i 1002)

<http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/william-af-malmesburys-kroenike/>

John af Wallingfords Krønike (1220, om Danemordet i 1002 – overdriver omfanget)

http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/john-af-wallingfords-kroenike/?no_cache=1&cHash=ea5bfbd12d20979c79ccbase35f3fda4

Uddrag af Widukinds Sakserkrønike - Harald Blåtand og Poppo

http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/uddrag-af-widukinds-sakserkroenike-harald-blaatand-og-poppo/?no_cache=1&cHash=6f41c87339fcd68c763b3617ce186909

En arabisk købmands beretning om Hedeby, ca. 950

<http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/en-arabisk-koebmands-beretning-om-hedeby/>

Ibn Fadlan om vikingernes (ar-rus') skikke, ca. 922

http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/ibn-fadlan-om-vikingernes-ar-rus-skikke-ca-922/?no_cache=1&cHash=27f66820f0c8b41f2d996c8d58f9e182

Ibn Rustah om vikingerne (russerne)

http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/ibn-rustah-om-vikingerne-russerne/?no_cache=1&cHash=ecc746bb02575e3c23a87bc66299f364

Mønter fra vikingetidens York

<http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/moenter-fra-vikingetidens-york/>

Film

DR Dokumentar: Historien om Danmark, afsnit 3: Vikingetiden

<https://www.dr.dk/tv/se/historien-om-danmark-tv/-/historien-om-danmark-vikingetiden>

Kildekritik: <https://www.sa.dk/da/undervisningstilbud/ungdomsuddannelserne/kildekritiske-vaerktoejer/kildekritik-tegnet-introduktionsfilm>

Fup eller fakta om vikingerne: <http://natmus.dk/historisk-viden/danmark/oldtid-indtil-aar-1050/vikingetiden-800-1050/fup-og-fakta-om-vikingerne/>

Litteratur til Uret, Tiden og Timen

Bek-Thomsen, Jakob (2015): "Tid er penge" i *Pengene og Livet*, Informations Forlag

Bruton, Eric (1999): *The History of Clocks and Watches*, Little, Brown and Company

- Rigt illustreret "Coffee table book" med rigtig mange gode billeder.

Buhl, Hans (2015): "Det mekaniske ur" i *50 Opfindelser*, Aarhus Universitetsforlag

Bøjgaard, Søren og Anette Schleicher (2017): "Kan det måles og vejes? Jeg står og kigger ned i et hul" i *Jydske Vestkysten*, 17/10

- <http://www.jv.dk/debat/Kan-det-maales-og-vejes-Jeg-staar-og-kigger-ned-i-et-hul/artikel/2550556>

Dohrn-van Rossum, Gerhard (1996): *History of the Hour. Clocks and Modern Temporal Orders*, University of Chicago Press

Edgerton, David (2008): *The shock of the old*, London, Profile Books

Ende, Michael (1981): *Momo*, Sommer og Sørensen

- Kapitel 6: s. 53-66. Introduktion af de grå herrer og eksempel på deres virkemåde
- Resume og analyse af Momo findes på: <https://forfatterweb.dk/oversigt/ende-michael#anchor2836>

Eriksen, Trond Berg (1999): *Tidens Historie*, Tiderne Skifter

- særligt kapitel 6: Maskinen som forandrede verden
- Bogen er en populær fremstilling, der bygger på en række af de historikere, jeg har skrevet om ovenfor (Koselleck, Landes, Price, Dohrn-van Rossum). Eriksen er selv en norsk idehistoriker

Hacking, Ian (1990): *The taming of Chance*, Cambridge University Press

Hobsbawm, E.J.(1983): "On the Watch" i *The New York Review of Books*, 8/12

- Anmeldelse af Landes: *A Revolution in Time* med summary

Koselleck, Reinhard (år?): "Begrebshistorie og Socialhistorie"?, s. 57-81

Lakoff, George and Mark Johnson (1980): *Metaphors We Live By*, The University of Chicago Press

Landes, David (1983): *Revolution in Time. Clocks and the making of the Modern World*, Harvard University Press

Lynning, Kristine Hays (2003): "Det første mekaniske ur – en uløst teknologihistorisk gåde" i *1066, Tidsskrift for Historie*, 34, årgang, nr. 2 og 3, september

Marx, Leo (2010): "Technology: The Emergence of a Hazardous Concept" i *Technology and Culture*, vol. 51, nr. 3

Mumford, Lewis (1934): "The Monastery and the Clock" I *Technics and Civilization*

- Kort citat her: <https://artsandfettters.com/2015/10/16/mumford-the-monastery-and-the-clock-technics-and-civilization-1934/>

Mørch, Søren (2009): "Tiden" og Uret" i *Store Forandringer*, Politikens Forlag

Price, Derek J. de Solla (1959): "On the Origin of Clockwork, Perpetual Motion Devices and the Compass", *Contributions from the Museum of History and Technology*, Bulletin 218, Washington

- Kan hentes her <https://archive.org/details/ontheoriginofclo30001gut>

Øhrstrøm, Peter (1999): *Tidens gang i tidens løb*, Steno Museets venner

- Særligt kapitel 3, s. 23-42 om Middelalderen

Film

Reklame for Omega ur – association til "Clockwork Universe": <https://www.youtube.com/watch?v=ctj-RDbTBMU>

Machines of Ancient China, dokumentar (42 minutter) <https://www.youtube.com/watch?v=nOalydEfxmo>

Litteratur til Mennesket og andre dyr

Andersen, Søren B., et. al. (2013): *Menneskeskabt. Grundbog i teknologihistorie*, Nyt teknisk forlag

Brando, Sabrina & Harfeld, Jes Lynning (2014): "Eating Animals at the Zoo", *Journal for Critical Animal Studies*, vol 12

Buhl, Hans (2015): "Ploven" i *50 opfindelser*, Aarhus Universitetsforlag

Diamond, Jared (1997): *Vejen til verden af i dag*, Akademisk Forlag

Frank, Lone (2011): "Naturlig omgang med dyr", *Weekendavisen*, 7. januar

Gjerløff, Anne Katrine (2009): "Kampen om den røde ko – dominerende temaer i dansk kvægavl i 1800-tallets slutning", *Den jyske Historiker*, nr. 123, april

Gjerris, Mickey et.al. (2016): *Jagt. Natur, mennesker, dyr og drab*, Klim

Harari, Yuval Noah (2015): "Industrial farming is one of the worst crimes in history", *The Guardian*, 25 september <https://www.theguardian.com/books/2015/sep/25/industrial-farming-one-worst-crimes-history-ethical-question>

Harari, Yuval Noah (2011): *Sapiens. En kort historie om menneskeheden*, Lindhardt og Ringhof

Koselleck, Reinhart (1989): "Linguistic Change and the History of Events", *Journal of Modern History*, vol 61, December

McNeil, John (2000): *Something new under the Sun*, London, Penguin

Brando, Sabrina & Harfeld, Jes Lynning (2014): "Eating Animals at the Zoo", *Journal for Critical Animal Studies*, vol 12